

УДК 327.39(477)

В.М. Наконечний

кандидат історичних наук,

*завідувач кафедри країнознавства та міжнародного туризму,
доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Київського міжнародного університету*

УКРАЇНА В ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

У статті проаналізовано вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на Україну. Автор розглядає ключові проблеми геополітичної ідентичності України. Розглядаються ключові проблеми практичної реалізації стратегічних орієнтирів європейської інтеграції України.

Ключові слова: глобалізація, Європейський Союз, національна ідентичність, інтеграція, геополітика, геополітичні інтереси, духовність.

Останніми роками все більшої актуальності набуває питання глобалізаційних та інтеграційних процесів, що відбуваються на пострадянському просторі, зокрема, щодо України. Протягом тривалого часу Україна як незалежна держава була відсутня на політичній карті світу, відповідно її ігнорували в класичній політичній науці. Україну науковці-міжнародники розглядали в контексті зовнішньої політики тих держав, у складі яких вона перебувала.

З проголошенням незалежності державою 24 серпня 1991 року починається нове геополітичне буття України як самостійного гравця, із власною зовнішньополітичною стратегією та самостійним геополітичним позиціонуванням на міжнародній арені.

Актуальність теми зумовлена тим, що європейська інтеграція була визначена пріоритетним напрямом зовнішньої політики України. Це стратегічне завдання держави. Відповідно метою цієї інтеграції є вступ до Європейського Союзу. У цьому

ключі важливо усвідомлювати, що ЄС – це складний механізм, нестандартна форма міждержавного об'єднання, де кожна держава-член Європейського Союзу, делегуючи до його керівних наддержавних органів частину свого суверенітету, у ж залишається самодостатньою. Однак можна спрогнозувати, що наявність спільної валюти, а також спільної політики може спричинити до суттєвих змін в ідеології унікальної спільноти, що зветься ЄС.

Розширення Європейського Союзу на Схід призвело до того, що ЄС та Україна мають спільний кордон і як безпосередні сусіди будуть посилювати свою політичну й економічну співпрацю, будуть сприяти утвердженню стабільності, добробуту й безпеки. Такий підхід до співпраці заснований на спільних європейських традиціях і цінностях.

Метою даної статті є з'ясування місця України в глобалізаційних і євроінтеграційних процесах; автором проаналізувати економічні, політичні та інші проблеми, що стоять на шляху європейської інтеграції України; розкрити сутність і принципи глобалізаційних процесів в Україні.

Про актуальність проблеми глобалізації та інтеграції і на сам перед місця України в цих процесах свідчать численні публікації, що з'явилась останнім часом, а також немала кількість обговорень громадськістю в наукових колах за круглими столами, на наукових конференціях різних рівнів.

Серед *дослідників* на сторінках наукових праць, у яких висвітлюються питання економічного, політичного та культурного розвитку України в глобалізаційних та інтеграційних процесах, варто виділити Е. Вілсона, Е. Мак-Грю, Д. Гелда, Х. Малера, А. Уткіна, Н. Хомського, В. Мунтіяна, Е. Наймана, С. Василенка, О. Ждановську, Ж. Панченка, Я. Жаліло, В. Манжолу, Н. Амельченка, І.Бураковського, А. Гуцала, С. Денисенка, А. Єрмолаєва, О.Литвиненка, В. Лупація, О. Микала, О. Мирошніченка, О.Сушка, В. Фесенка, О. Чалого, В. Чалого, А. Чубика, О.Шморгуна та ін.

Орієнтир європейської інтеграції, обраний Україною та офіційно утверджений низкою документів найвищого рівня, є адекватною відповіддю на розгортання глобалізаційних процесів у світі та на європейському континенті, зокрема [3, с. 239].

На початку XXI ст. глобалізація є головним чинником впливу на світову політику. Вона, наче яскрава обгортка цукерки, манить економічним та інформаційним прогресом й одночасно позбавляє держави самостійного прийняття рішень. Окрім того, глобалізація призводить до зростання конфліктного потенціалу широких сфер світової політики.

У науковий обіг термін “глобалізація” запроваджено в 70-ті роки XX ст. Пов’язується він з новим етапом цивілізаційного розвитку, зі специфічними особливостями утвердження постіндустріального виробництва та формуванням абсолютно нового міжнародного поділу праці.

З кожним днем зростає інтерес дослідників до вивчення суперечливої сутності глобалізації та її наслідків. Декілька останніх років ми можемо спостерігати, як у глобалізаційних процесах з’являються нові цікаві моменти.

Слід чітко розрізняти глобалізацію як об’єктивне явище, обумовлене насамперед технологічною революцією у сфері інформатики і телекомунікацій, і політику неоліберального глобалізму, яка дозволяє США та іншим державам фінансової “сімки” направляти цей процес передусім у власних інтересах [2, с. 32].

Тут надзвичайно важливо усвідомити, що сутність ідеології і політики неоліберального глобалізму полягає у нав’язуванні решті світу ринкової лібералізації і дерегулювання заради так званих “рівних” умов вільного руху капіталів, товарів та послуг по всьому світу, а також усунення всіляких національних бар’єрів. Але про яку “рівність” може йтися якщо при цьому ігноруються величезні відмінності і нерівність в

становищі різних країн і виключається вільний рух робочої сили?

Слабкі позиції більшості країн, що розвиваються, у силовому полі світової економіки і політики (що включає: гірші стартові умови модернізації, нерівні умови торгівлі, доступу до ринків капіталів, до нових технологій та ін.) прирікають їх на подальше відставання від лідерів технологічного прогресу. У сформованій глобальній структурі політичної й економічної влади всі держави є взаємозалежними, але в неоднаковій мірі. З економічного й політичного боку існуюча модель міжнародної системи є асиметричною.

Нині на світових ринках панують транснаціональні корпорації, здебільшого американські. Завдяки своєму домінуючому становищу у світі, найбагатші держави здатні спрямувати ринкові сили таким чином, щоб притягувати до себе у значних масштабах іноземні активи й кадри висококваліфікованих фахівців. Підконтрольні їм механізми фінансової, біржової, торгової політики діють як потужний насос, що перекачує фінансові та інтелектуальні ресурси з інших країн, зокрема і тих, що розвиваються, і відсталих (яскравий приклад України). Відповідно закріплюється поділ світу на домінуючий центр і залежну периферію [2, с. 32].

Ідеологи й адепти неолібералізму з інтузіазмом підхопили поняття глобалізації, яке виявилось зручним, з їхньої точки зору, оскільки являє глобалізаційний процес як природний, невідворотний і безальтернативний. Але все це не завадило розв'язати гострі дискусії навколо оцінки глобалізації та її наслідків. Площина думок сягає від беззастережного схвалення і піднесення долучених нею благ до її різкої критики як нової форми колоніалізму. Одні бачать у ній нездоланну рухому силу всезагального прогресу і добробуту, інші – загрозу своїм життєвим інтересам і стабільності у світі.

Незадоволення політикою неоліберальної глобалізації виражається в найрізноманітніших формах – від масових акцій

протесту проти тих її наслідків, котрі відчутно зачіпають великі групи людей, а також вимог, спрямованих на пом'якшення або нейтралізацію цих наслідків, до категоричного несприйняття глобалізації як такої та закликів до “деглобалізації”.

На думку Михайла Горбачова, глобалізація – об'єктивна дійсність, глобалізація “по-американськи” – це недалекоглядна і, зрештою, хибна політика, яка бумерангом б'є по самій Америці та небезпечна для всього світу. Банкрутства, корпоративні скандали в США, а особливо економічна криза, що почалась у 2008 році – яскраве цьому підтвердження. Також неоліберальна глобалізація деформує міжнародні економічні відносини: одні наживаються на спекулятивних угодах і дозволяють собі протизаконні махінації, інші несуть колосальні втрати на фондових біржах, знецінення національних валют і витоку капіталу. Прикро констатувати, але Україна яскравий цьому приклад [2, с. 17].

Ще однією характерною рисою неоліберального глобалізму є оголення та загострення нерівності умов життя на планеті. Масштаби глобальної нерівності, у свою чергу, не можуть не викликати серйозного занепокоєння. Сучасний світ став як ніколи тісним і “прозорим”. Завдяки ЗМІ майже кожен житель світу може реально оцінити й порівняти умови життя в різних країнах. А це робить глобальну нерівність україн нетерпимою та вибухонебезпечною. Також пришвидшення процесів лібералізації і дерегулювання призводить до руйнування складених історично традиційних укладів життя багатьох народів. І звичайно, глобалізація з усіма її наслідками не сприяє стабільності в міжнародних відносинах, а навпаки вона є каталізатором соціальної та політичної напруги у світі. Виразна поляризація багатства і бідності, боротьба за ринки, за доступ до енергетичних і природних ресурсів, інформаційна і культурна експансія Заходу сприймається іншими народами як загроза їхній культурній і цивілізаційній ідентичності.

Виклики глобалізації вкрай болісно відобразились на Україні, як і на всіх колишніх республіках СРСР. У 90-ті роки ХХ століття наша держава була втягнута бездарними реформаторами в глибоку системну кризу. Потужна в перспективі держава опинилась об'єктом та жертвою глобалізації, а непідготовлена економіка до таких серйозних викликів випробувала на собі наслідки форсованого включення у світовий ринок і не змогла захистити свої національні інтереси. Нав'язана Україні хаотична лібералізація призвела до тяжких наслідків, влада не змогла стримати цей процес, а тим більше нейтралізувати ці наслідки. Тодішня система замість того, щоб намагатися знизити ризики глобалізації, насамперед про те, як узяти з неї можливу максимальну вигоду. Влада повинна потурбуватися про те, щоб глобалізація стала соціально орієнтованою, аби кожен громадянин міг користуватися плодами науково-технічного й інтелектуального прогресу [2, с. 32].

На думку знаного дослідника з Королівського інституту міжнародних відносин Ендрю Вілсона: «Україна перебуває в сутінковому світі (twilight world). Це стосується не лише хронічних конституційних, соціальних, економічних проблем, що стають на заваді входженню країни до інших «світів». Сама ідея можливого членства України в ЄС є нереалістичною з багатьох причин. Як наслідок – країна опинилася в такому сірому, туманному світі» [1, с. 20]. Після президентських виборів 2010 року нова влада розпочала процес перезавантаження відносин з Російською Федерацією і зміцнювати управлінську систему. На думку британського дослідника, лише за кілька місяців в Україні встановився політичний режим, який можна визначити, якщо не як напівавторитарний, то такий, що прагне бути дуже сильним і спиратися на адміністративну вертикаль російського зразка. Така влада має у своїх руках усе, щоб здійснювати реформи. Але за півроку не було здійснено серйозних змін. У Європі всі

дуже розчаровані хаосом попередніх п'яти років. Звідси таке бажання побачити нарешті порядок, передусім в економіці. Заради його досягнення Європа готова пробачити багато чого. Це дуже ризиковано, на думку Е. Вілсона. Такої помилки Захід уже припустився з Росією, коли до влади там прийшов Володимир Путін [1, с. 21].

У книжці Е. Вілсона «Українці: неочікувана нація» (2000 р.) автор дуже критично оцінює внесок української політичної еліти у виконання своєї місії у справі націєтворення. Нова влада повторює помилки своїх попередників. Правляча еліта намагається швидкими темпами повернутися до російськоцентричної версії української історії без жодних спроб, вибудувати таку версію, яка могла б охопити всі регіони й групи України й фактично захочувала б плюралізм думок та інтерпретацій. Слід добре пам'ятати, що історія і культура завжди поруч. Усі культурні феномени й культурна політика змінюються повільно. Розвиток культури завжди пов'язаний з питанням національної ідентичності. Нині для України це все й далі залишається дуже оптимальним. Найважливішим є питання відродження історичної пам'яті. Нині на рівні масової культури потрібно акцентувати увагу на подіях, які чітко унаочнюють історичну, культурну, мовну, релігійну самодостатність українського народу. (Наприклад, для України є великий сенс відтворювати, заново відкривати для себе свою культуру, події XVII ст., коли українці ще не входили до Російської імперії. Але зараз можна говорити про те, що української культурної політики немає. Молодій незалежній державі конче потрібна культурна політика. Для європейських політиків, науковців та інтелектуалів є очевидним те, що Україна потребує свого кінопопання світу на кшталт польської «Катині» чи російського «Адмірала». Українцям потрібно витворювати свою культурну мапу, де можна буде віднайти все більшу кількість об'єктів. Культуру творять тисячі індивідів, а не держава.

Народу необхідно працювати наполегливо, пропагувати свої здобутки.

Більшість західних учених переконані, що Україна – це дуже плюралістичне суспільство. Країна складається з регіонів із різними історичними традиціями й пам'яттю. За таких умов, на думку Е. Вілсона, потрібно розвивати й утверджувати громадянську націю. Це дуже важливо, надто сьогодні, коли після Помаранчевої революції було змарновано реальну нагоду ухвалити більш європеїзовану Конституцію, взагалі розвинути конституціоналізм, у європейському розумінні цього слова, утверджувати верховенство права. Реальність малих країн і великих неоднорідних є зовсім різною. Політична нація великої країни потребує конституційного пакту, консенсусу. Це якраз те, чого було досягнуто в сучасній Німеччині. Це був шлях, на який Україна мала ступити 2004 року [1, с. 21]. Ситуація, що склалась останніми роками яскраво показує, що Україна рухається у зворотному напрямку: почалася деградація політичних інститутів, активізувалися спроби переписати Конституцію, простежує наступ на демократичні права та свободи громадян і т.п. Жодного прогресу – лише регрес.

Але незважаючи на певну зовнішньополітичну невизначеність і труднощі, які нині переживає Україна, європейські політики уважно стежать за кроками українських політиків. Зокрема, британські лідери і сьогодні виступають за ідею широкої Європи, обстоюють глибшу Європу, тобто якісне поглиблення євроінтеграції. Вони переконані, що сучасний образ об'єднаної Європи є незакінченим, а їхній погляд сфокусований на позасвітосоюзну Східну Європу. Британські політики хочуть бачити прогрес у переговорах України та ЄС, зокрема, щодо зони вільної торгівлі, візового режиму та ін. Україна повинна дати сигнал для ЄС. Слід запропонувати конкретні аргументи: ми зробили те і те. Чим більше Україна зробить, то більшу підтримку матиме з боку європейських політиків. Нині є дуже хороші можливості для тісніших

британсько-українських двосторонніх відносин [6, с. 13]. Це дозволить пришвидшити процес вступу України до ЄС.

Для ЄС є дуже цікавим Чорноморський регіон, хоча він надто складний, зокрема, з точки зору його безпеки, у ньому є чимало безпекових ризиків, там багато гравців мають свої особливі інтереси. Усе це треба обов'язково враховувати. Чого лише варті події серпня 2008 року в Грузії? У цьому регіоні діє особливе партнерство між Росією та Туреччиною, на основі якого утворився кондомініум держав. Також тут діє Румунія, що активно підтримує поширення у регіоні впливу США. Україна, очолювана Віктором Януковичем, швидше долучатиметься до російсько-турецького кондомініуму, ніж підіграватиме проамериканській Румунії чи розбудовуватиме союз із Грузією та Азербайджаном у межах ГУАМ. Використання Чорноморського флоту в Криму як контраргументу американським ПРО в Румунії є потенційним на думку західного дослідника Ендрю Вілсона [1, с. 21]. Виходить, що класична теорія «балансу сил» діє в регіоні й далі.

Нині співробітництво України з Європейським Союзом залишається пріоритетним напрямом зовнішньої політики держави. Інтеграція в європейський політичний, економічний та соціальний простір створить додаткові можливості для модернізаційного та інноваційного розвитку держави й суспільства. Переведення політики європейської інтеграції України в якісну практичну площину передбачає реалізацію нашою державою трьох основних завдань:

- 1) гармонізація національного законодавства із законодавством ЄС;
- 2) створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС;
- 3) запровадження безвізового режиму з країнами Євросоюзу [6, с. 13].

При цьому слід зазначити, що ці три ключові завдання не мають юридично зобов'язувального характеру для України.

Партнерство сторін у межах УПС є добровільним, відповідно також не передбачаються санкції за невиконання тих чи інших положень Угоди. Зовсім інший формат співробітництва передбачатиме Угода про асоціацію між Україною та ЄС, згідно з якою Україна буде зобов'язана виконувати поставлені нею завдання відповідно до чітко встановлених часових меж.

Успішність просування за вищезазначеними напрямками залежить від ефективності здійснення подальших структурних реформ усередині держави. Перешкодою на цьому шляху все ще залишається політична нестабільність, повільний процес упровадження головних реформ, не вистачає системної державної євро-інтеграційної політики, активність у межах якої простежується в основному у зовнішньополітичній діяльності державних органів.

Подолання цих недоліків дозволить значною мірою використати наявні механізми та інструменти співробітництва з ЄС і співпрацювати з європейськими партнерами в їхньому практичному наповненні [6, с. 13].

Сьогодні дуже важливо, щоб із зміною політичної еліти держави не допускати перегляду стратегічних цілей. Теперішній вектор ЄС для України привабливий тим, що в ньому є чітко виокремлені сегменти і ділянки для реалізації пріоритетів розвитку держави. Ми можемо по-різному говорити про Угоду про асоціацію, ми можемо по-різному оцінювати ту модель ЗВТ, яка зараз пропонується, візовий діалог та інші компоненти. Але водночас це є абсолютно конкретні компоненти, де за умови певної політичної волі і професійного підходу можна досягнути успіхів, крок за кроком, не витрачаючи час на безплідні дискусії щодо дати вступу [6, с. 62].

Підсумовуючи вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на Україну, можна дійти декількох висновків. Європейську інтеграцію не можна зводити до членства в ЄС. Європейська інтеграція – це ключова модернізаційна чи трансформаційна ідея українського суспільства.

Європейський вибір був, є і залишається для України. Європа – це не ЄС. Це ключова ідея. Насамперед нині, коли пішли нові процеси, і на десятиліття вперед формується ідеологія великої Європи, де Європейський Союз лише одна частина, дуже впливова, можливо навіть головна, але тільки одна частина. І в дійсності Європейський Союз зараз перебуває в глибокій стратегічній соціально-економічній кризі.

Література

1. Вілсон Е. Країна сутінкового світу / Е. Вілсон // Український тиждень. – 2010. – 23–29 липня. – №30 (143). – С. 20–21.
2. Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития / М.С. Горбачев и др. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 592 с.
3. Гуцал С. Вплив процесу реформування ЄС на перспективи європейської інтеграції України / С. Гуцал // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – С. 239–245.
4. Уткин А.У. Глобализация: процесс и осмысление / А.У. Уткин. – М.: Логос, 2001. – 254 с.
5. Жаліло Я. Євроінтеграційні перспективи України: від декларацій – до дій / Я. Жаліло // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12). – С. 129–135.
6. Європейська інтеграція України: поточна ситуація, завдання та пріоритети державної політики: матеріали засідання «круглого столу» / заг. ред. О.В. Снігир. – К.: НІСД, 2010. – 64 с.
7. Пелагеша Н. Українська національна ідентичність: шляхи європеїзації / Н. Пелагеша // Стратегічні пріоритети. – 2008 – №3 (8). – С. 60–67.
8. Основы общей теории международных отношений / Под ред. А.С. Манькина. – М.: Издательство МГУ, 2009. – 592 с.

In this article the impact of geopolitical and integral processes in Ukraine is analyzed. The author examines key issues of geopolitical identity of Ukraine. The key problems of practical realization of strategic goals of European integration of Ukraine have been studied.

Key words: globalization, European Union, national identity, integration, geopolicity, geopolitical interests, spirituality.

В этой статье анализируется влияние интеграционных и глобализационных процессов на Украину. Автор рассматривает ключевые проблемы геополитической идентичности. Рассматриваются ключевые проблемы практической реализации стратегических ориентиров европейской интеграции Украины.

Ключевые слова: глобализация, Европейский Союз, идентификация, геополитика, геополитический интерес, духовность.